

GÁBOR ÁRON ÉLETÚTJA 1848-IG

SÜLI ATTILA

Gábor Áron életpályáját már 1849-ben legenda övezte. A kis törvényhatóság, Háromszék sikeres önvédelmi harca még a szépirodalom korabeli művelőit is megihlette, így Gábor Áron életpályája is, mivel a siker legfőbb okának az ágyúöntés megvalósítását tartották. Így nem tekinthető véletlennek, hogy a Jókai Mór által szerkesztett *Esti Lapok*ban az alábbi méltatás jelent meg róla: „Egyszerű jubilatust¹ káplár, Bereckben született. Keveset tanult. Ifjúságát, mint közvitéz, a székelyek közt élte le. Végre, mint tüzér tizedes szolgált és utoljára koros és rokkantsága miatt jubiláltatott. Azóta, szerény házi körben, maga szántotta, vetette, kapálta, aratta és csépelte azt, amiből élt.” Majd így folytatta: „Az agyagfalvi székely gyógyléskor², erejét érezve, vagy csupán ihletettségből előlépett, magát ágyúöntésre ajánlva [...] Gábor Áron az ágyúöntéssel, mint Fultont a gőzhajóval, nemcsak félreértették, de kinevették, a kaputosok száanalommal mosolygának rajta, a condrások csúfolódva kacagták [...]”³ A „nagy mesélő” az 1850-ben írt *Székely asszony* című elbeszélésében a Székelyföld sorsát Gábor Áron életével köti össze. Amikor hőse elesett az 1849. július 2. és 3. között vívott kökösi ütközetben, így kiált fel: „Elveszett Székelyország, a te fiaid, a te unokáid mind elhullottak. Gábor Áron is elesett, ágyúí is ott veszték mind. A vezér is sebben elhullt.”⁴ 1861-ben, a rövid alkotmányos időszakban a Rikán belőli (háromszéki) Honvédegyelet felkérte Demeter Sándor és Nagy Sándor volt honvéd hadnagyokat Gábor Áron életrajzának elkészítésére. Mindkét életrajz a későbbiek folyamán nyomtatásban is megjelent.⁵

Ezek alapján Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* című monumentális munkájának III. kötetében így foglalta össze Gábor Áron életútjának 1848-ig terjedő időszakát: „Gábor Áron 1814-ben nov. 21-én⁶ született Bereczk határszéli végvároskában. Atyja azon Gábor István, kivel mint e város főjegyzőjével már fennebb Bereczk leírásánál találkoztunk⁷, anyja Hosszú Judit volt. Tanulmányait a csíksomlyói gymnasiumban kezdette, s már gyermekkorában nagy hajlamot mutatott a gépészet és technikai tudományokhoz, de e tehetségét kifejleszteni nem volt alkalma, sőt tanulmányait – mihez nagy kedve volt – sem folytathatta, mert midőn fel-

¹ Katonai szolgálaton kívüli.

² 1848. október 16–19.

³ *Esti Lapok* 20. 1849. március 17. Közlötte: SÜLI 2014/a, 348–350.

⁴ JÓKAI 1988, 103–122.

⁵ DEMETER 1868; (Kritikája: LÁSZLÓ 1868.) DEMETER 1868/a; NAGY 1895, 114–121.

⁶ Valójában 1814. november 27-én.

⁷ Ő adta ki a városnak ottan közlött constitutióit. (Orbán Balázs jegyzete)

sőbb iskolákba akart menni, arra az engedélyt a katonai kormány megtagadva, visszaparancsolta ezredéhez, honnan néhány más társával Gyulafehérvárra küldött, nem azért, hogy tudományos kiképzést nyerjen, hanem pusztán azért, hogy a tüzérség gyakorlati kezelését megtanulja. Innen – nem tudni miféle magánpártolás útján – Pestre, onnan pár óra Bécsbe ment, hol a genie-corpsnál⁸ mint műkedvelő hallgatta a felsőbb műtani leckéket, s főleg az ágyúöntés mesterségét, az ércelegyítési arányt stb. figyelemmel kísérte, arról magának jegyzeteket tett nemcsak, hanem több e tárgyra vonatkozó német kézikönyvet szerzett meg magának s azokat a legnagyobb szorgalommal tanulmányozta. E szerint nem áll az, hogy Gábor Áron minden tudományos képzettséget nélkülözött volna, mert ha a magasabb műtani kiképzéstől elvonta is a katonai önkény, vele született genialitásánál és természetes hajlamainál fogva, főleg a birtokában levő kézikönyvek⁹ segítségével önmaga fejleszté ki tehetségeit. Igen nagy kedve volt műtani tanulmányainak folytatására, de ebben is meggátolta az ezredparancsnokság, mely a székelyből az értelmi fejlettség előléseével gépet akart alakítani; ez okból visszaparancsolta Gábor Áront is, s ő – miként hibásan mondatott és íratott – nem mint tizedes (hisz ez a pulyák szemében túldíszes állás lesz vala), hanem mint határőri közvitéz osztatott be ezredébe. A hivatásszerű pályájától ily erőszakosan elvont férfinak szárnyát szegve, négy éven át szoríták katonai szolgálatra, minek következtében oly kedélymeghasonlásba jött, hogy többszörös örültségi rohamai voltak, s e miatt aztán mint hasznavehetlent jubilálták. – Ekkor kisdéd jószágára vonulva, asztalosmesterséggel kereste kenyerét, de e mellett természeti hajlamainál fogva gépminták készítésével s más találmányokkal is foglalkozott, mivel azonban ezek nem bizonyultak be gyakorlatiaknak, vagy inkább mivel azok kivitelére és alkalmazására módja nem volt, ismerősei, rokonai gúnyolódtak vele, mint egy olyan eszelőssel, ki valósíthatlan dolgokon törí fejét s oknélküliségekre fecserli idejét; mind ez elkedvetleníté, s itthonjában magas reptű lelke táplálékot nem nyerhetve, többször ment a szomszéd Dunafejedelemségekbe, de ott sem találván hálásabb térre, újból visszajött hazájába, hol folyton félreismerve, meghasonlott kedéllyel élt bús magányában ezen nagy szellem, mely ha kellő kiképzést és tért nyer, a lángész egy csudás jelenségévé válhatott volna, így pedig ha a forradalom – mely annyi félreismert tehetséget emele felszínre – közbe nem jön, Gábor Áron egy örökre feledett, mi több, kortársaitól lenézett, kinevetett egyén maradt volna.

1848 kezdetével Gábor Áron Oláhországban volt; honnan a kedvezőbb fordulat hírére azonnal haza jött szülővárosába, innen a mozgalmakat figyelemmel kísérte,

⁸ Műszaki kar. Itt azonban az ágyúöntést nem oktatták.

⁹ Ezen könyveket legdrágább kincsének tekintette, s annyira ragaszkodott azokhoz, hogy midőn az oroszok Kézdi-Vásárhelyt bevették s az ágyúöntődével együtt Gábor Áron szállását is feldúlva, könyveit minden egyéb holmijával megsemmisíték, a Csikból visszatérő, Nagy Sándor segédtszjtjével a feldúlt öntödét számba sem véve rohant szállására, hol midőn kézikönyveit nem találta, a feldúlt szoba padlatára vetve magát, zokogva kiáltott fel: „Inkább tíz öntödét, mint könyveimet pusztították volna el.” – Ezt a szemtanú Nagy Sándortól hallám. (Orbán Balázs jegyzete)

de ki nem jött, míg a tett órája nem ütött.”¹⁰ A fenti adatokat építette bele Jakab Elek, a 19. századi kiváló erdélyi történész a *Szabadságharcunk története* című művébe, amelyben Gábor Áronról számos életrajzi adatot közöl.¹¹

A kiegyezés után Gábor Áron kultusza a fénykorát éli. A nép fia, a mindenhez értő ezermester, a hazája iránti feltétlen önfeláldozásra bármikor kész hős képe szinte minden írásban megjelenik. Néha felbukkan egy-egy kritikus hang is persze, de ezek hamar feledésbe vesznek. Gábor Áron legközvetlenebb munkatársa, Turóczi Mózes kézdivásárhelyi rézöntő azt állítja, hogy a hős a fémöntéshez nem értett, szavai szerint „ő nem tudott még egy szeget is önteni, ő egyszerű asztalos levén nem tanult volt fémöntést, egyszóval semmi érc, réz, vasmunkát”.¹² Bodor Ferenc, a csíkszentdomokosi és bodvaji bányauzemek vezetője azt állította a Jegyzőkönyvében, hogy az első három hatfontos vaságyú öntési technológiáját ő határozta meg, majd ő avatta be a titokba Gábor Áront.¹³ Semsey Tamás tüzér százados szerint az első „Gábor Áron féle” ágyú csöve a sepsiszentgyörgyi csapatpróbán elhasadt.¹⁴ Ezek azonban a kultusz irányvonalát nem befolyásolták. Gábor Áron elestének feltételezett helyén, Eresztevényen 1892-ben síremléket avattak. Az egyik szónok így zárta a beszédét: „A Te emlékednek ünnepét üljük most; síremléked előtt, mely nekünk a hazaszeretet, az önfeláldozás oltára. Íme, elhozzuk mi is e koszorút. Annak a városnak polgárai teszik sírodra, melynek határán először szólaltak meg ágyúid, bizalmat, lelkesedést öntve a csüggedőkbe. A lelkesedés, mely akkor fölébredt bennünk, nem aludt ki azután sem. Az általad adott példa lelkesítette őket. A te időd a véres harcok, a nyers erő ideje volt. A mi időnk a munka, a szellemi küzdelmek ideje. Ama város polgárai itt is megállották helyüket. Nehéz munkájuk már termi a gyümölcsöket. De az alapot Te és társaid rakjátok le. Hálánk örök; a koszorú annak csak jele. Legyen emléked örökké élő.”¹⁵

A 20. században Imreh István, a neves kolozsvári társadalom- és gazdaságtörténész foglalkozott a kérdéssel. *Gábor Áron útban a forradalom felé* című, először 1974-ben megjelent tanulmányában¹⁶ Imreh István számos új adatot közölt, mivel alapkutatásokat folytatott a Kovászna Megyei Levéltárban (Sepsiszentgyörgy). Az utóbbi időszakban azonban számos új adat került elő, amelyek indokoltá teszik a kérdéskör újragondolását.

A származás, katonai szolgálat

Gábor Áron 1814. november 27-én született Berecken. Édesapja Gábor István, a város főjegyzője volt, aki a gyalog határőrkatona rendjéhez, azaz a 15. (2. szé-

¹⁰ ORBÁN 1869, 176–180. Meg kell jegyeznünk, hogy Orbán az adatokat Nagy Sándortól nyerte. Vö. NAGY 1895, 114–116. és ROEDIGER 1871, 364–365, 369–370.

¹¹ JAKAB 1880, 503–505.

¹² Turóczi Mózes visszaemlékezése. Lásd: SÜLI 2014, 338.

¹³ SÜLI 2017, 220–221.

¹⁴ SEMSEY 1883, 97–98.

¹⁵ *Székely Nemzet* 10/116. 1892. Közli: SÜLI 2014/a, 397–402.

¹⁶ IMREH 2017.

kely) határőrezred állományába tartozott. Egyébiránt a kis mezőváros lakosságának többsége a regiment, pontosabban annak a 11. századához tartozott.

Gábor Áron szülővárosának környezetét, légkörét a neves erdélyi társadalomtörténész, Imreh István így jellemezte: „Kis települést mezővárosi privilégiuma annyiban teszi sajátos jellegűvé, hogy joga és kötelessége – egy 1426. december 26-i keltezésű királyi rendelkezés előírása szerint – »a török földről béhozandó kereskedésbéli portékákat illendő jutalomért elébb vecturázni...« Létét valójában a fuvaroskodás, az Ojtozi-szorosnál tartott őrszolgálat, a posta, a levelek, futárok Moldvába szállítása határozta meg. És jóllehet a hajdani kiváltságok java része veszendőbe ment, a bereckiek megélhetésének egyik legfőbb forrása továbbra is az Erdély és Moldva között zajló áruforgalom maradt. Ezért volt nagy súlya Bereck életében a Szekerességi társaságnak, a legjelentősebb céhszerű szervezetnek, amely féltékenyen őrizte kiváltsága sorából azt, hogy a Moldvából érkezett termékeket Brassóba csak az ő tagjai szállíthassák. Sőt arra is törekedett, hogy – a szomszédos települések szekereseivel versengve – az Erdély és Moldva között lebonyolódó kereskedelem szállítói kiváltságát egymagának biztosíthassa. A helység lakóiban – s ebben osztoznak a szabad székelység egészével – mélyen gyökerezik a ragaszkodás az önrendelkezéshez, az ősi szabadságjogokhoz, valamint a nagyobb mozgékonyság is; hiszen a katonai szolgálat és a fuvarozás kettős kényszere nagy területek bejárására kényszeríti őket. Többet látnak – és jegyzőkönyveik tanúsítják, hogy többet is értenek meg – a világból és a világ dolgaiból, mint a helyhez kötött életforma hagyományaiban élő jobbágyparaszt települések lakói.”¹⁷

Gábor Áron a tanulmányait feltehetőleg a helyi elemi iskolában kezdte meg, majd 1827-től a kantai ferences nevelőintézetet látogatta. Ezután a csíksomlyói gimnáziumban folytatta tanulmányait, amelyeket kitűnő eredményei ellenére kénytelen volt megszakítani. Ennek okát csak találgatni tudjuk. Egyed Ákos szerint a 15. (2. székely) határőrezred parancsnoksága rendelte vissza a katonai szolgálat megkezdésére.¹⁸ Az utóbbi megállapítást azonban fenntartásokkal kell kezelünk. Egyrészt nincs egykorú kútfő, ami ezt alátámasztaná, másrészt Gábor Áron, aki 1831. november 15-én kezdte meg a katonai szolgálatát, ekkor még mindössze 17 éves volt. Jakab Elek szerint ekkor végezte el a gimnázium 8. osztályát.¹⁹

A Habsburg Birodalom katonai határőrvidékének láncolata Dalmáciától a galíciai határig húzódott. A területet ezredekre osztották, s Bécsből az Udvari Haditanács közvetlenül rendelkezett velük a főhadparancsnokságok (Generalkommandok) útján. A határőrvidék végleges szervezete 18 határőr gyalogezredből, a titeli sajkás zászlóaljából és egy székely huszárezredből állt. A határőrvidék generalátusokra, ezeken belül ezred- és századkerületekre, a századkerületeken belül több családból álló házközségekre oszlott egy-egy önként választott családfő alatt. Minden házközség bizonyos mennyiségű földet kapott katonai hűbér gyanánt, s mindegyiknek bizonyos számú katonát kellett kiállítania. A századok létszáma 206 fő volt, ezek közül 20 fő

¹⁷ IMREH 2017, 13.

¹⁸ EGYED 2008, 109.

¹⁹ JAKAB 1880, 503.

lovas határőr (szerezsán) volt. Minden ezrednek volt egy három ágyúból és egy tarrackból álló tüzérsége, amit az 50 főnyi, az ezredhez tartozó tüzérségi kiképzést kapott katona kezelte. A sajkás zászlóalj századainak létszáma 187 fő volt, s összesen 139 tüzérral rendelkezett. A határőrök egyenruhájának főbb darabjai az alábbiak voltak: kávébarna színű frakk, fekete szíjzat és fekete csákó. Fegyverzetük megegyezett a sorgyalogságéval, vagyis 1842M gyutacsos és 1844M kamrás puskával harcoltak. A szerezsánok sajátos fegyverzetéhez tartozott a kovás puska és pisztoly, valamint a balkáni jatagán. Az erdélyi határőrvidéket – amely katonai igazgatási szempontból a nagyszebeni székhelyű erdélyi főhadparancsnoksághoz tartozott – a 16. (1. román), 15. (2. székely), 14. (1. székely), 17. (2. román) határőr gyalogezred és a 11. (székely) határőr huszárezred képezte. A 15. határőrezred hadkiegészítési területe Háromszék és az Udvarhelyszékhez tartozó Bardoc fiúszék volt. A határőrök szabad székelyek voltak, akik földdel is rendelkeztek. Ugyanakkor a határőr gyalogezredek férfitagjainak 18 és 50 év között katonai szolgálatot kellett teljesíteniük. A huszár családoknál csak egy férfi volt kötelezve a határőri szolgálatra, ennek azonban súlyos ára volt, mivel a ló felszerelésről is gondoskodniuk kellett. A határőröknek a rendes szolgálat mellett évente 50 napot különféle gyakorlatokon kellett tölteniük. Elsődleges feladatuk a határok őrzése volt, de háború esetén a hadszíntérre is vezényelheték őket. A családok mindennapi életüket csak a katonai törvények szerint élhették, ugyanez vonatkozott a gyermekeik iskoláztatására és nevelésére is. Emellett a határőröknek kellett gondoskodniuk a ruházatukról, felszerelésükről, tisztjeik eltartásáról és még sok más olyan teherről, amelyeket csak nehezen tudtak teljesíteni. A fentiek alapján nem véletlen, hogy Háromszék határőr lakossága mindenképpen szabadulni akart az 1764 óta ráerőszakolt kényszertől.²⁰

Gábor Áron katonai szolgálatát az alábbi táblázat mutatja²¹:

Füzet: 32.	Oldal: 24.
Születési hely: Bereck	Születési év: 1815 ²²
A születési hely státusza: magisztrátus	Vallás: római katolikus
Kerület, vagy megye: Székely szék	Családi állapot: nőtlen
Ország: Erdély	Foglalkozás: nincs
Szolgálat kezdete:	1831. november 15-én a 2. székely határőr ezrednél N.15., mint összeírt és aktív szolgálatra kötelezett.
További szolgálat:	1837. július 1. Átképezték tüzérré
További szolgálat:	1838. december 1. Előlépett örvezetőnek
További szolgálat:	1840. január 1. Áthelyezik az 5. tüzérezredhez alágyúsoknak
További szolgálat:	1842. október 31. Visszahelyezik a 2. székely határőrezredhez. N.15.

²⁰ SÜLI 2015, 21.

²¹ SÜLI 2015, 22. Ennek alapja a Kriegsarchivban (Wien) őrzött törzslap. (*Grundbuch*. 32. füzet, 24. oldal). A forrást dr. Kiss Gábor őrnagy és dr. Domokos György főtanácsos, bécsi levéltári delegátusok bocsátották a rendelkezésemre. Segítségüket itt kívánom megköszönni.

²² Az utóbbi adat téves. Gábor Áron 1814. november 27-én született.

Gábor Áron 1839-ben kérte a 15. (2. székely) határőrezred parancsnokságától, hogy tüzér ismeretei elmélyítése végett ideiglenesen valamelyik tüzérezrednél szolgálhasson. A kérést az ezredparancsnokság továbbította az erdélyi főhadparancsnoksághoz, amely támogatása mellett 1839. augusztus 12-én továbbította azt a birodalom legfőbb katonai irányító szervéhez, az Udvari Haditanácshoz. Az utóbbi augusztus 28-án tárgyalta a beadványt, és átiratot intézett a tábori tüzér igazgatósághoz. A kezdeményezést az Udvari Haditanácsban célszerűnek és támogatandónak ítélve kérdezték az igazgatóságtól: Gábor Áron vajon melyik ezrednél láthatna el a szolgálatát?²³

Az erdélyi határőrség rendszerét fentebb már ismertettük. A továbbiakban a császári-királyi tüzérség szervezetéről kívánok szólni, mivel Gábor Áron két évet az 5. tüzérezrednél szolgált. 1848-ig a császári-királyi tüzérséget Bécsből a tüzérségi igazgató irányította, munkáját egy törzs segítette. Közvetlen alárendeltségébe tartozott a főszerhivatal, amely a tüzérség béketevékenységét irányította. Az érvényben lévő szervezetnek megfelelően a tüzércsapatokat vezető szervekre, tábori tüzérségre, helyőrségi tüzérségre és tábori szerhivatalra osztották fel. A tábori tüzérséget Magyarországon az 5. tüzérezred képviselte. A legénységi állomány kiegészítési területe 1830-tól Csehország volt, Magyarországról és az észak-itáliai tartományokból csak szükség esetén vonultattak be embereket a tüzérséghez. Az ezred nem egy helyőrségben, sőt nem is egy országban települt. A törzs, illetve a századok többsége Pesten volt. 1848 nyarán öt század Dalmáciában, egy-egy század Erdélyben, illetve Szlavóniában, három a lombard–velencei főhadparancsnokság állományában, egy pedig Komáromban állomásozott. A helyőrségi tüzérigazgatóságok közül az országot a magyarországi, az erdélyi, a bánáti, a szlavóniai és a horvátországi fogta át. A magyarországi igazgatóság állomásai Budán, Komáromban, Lipótváron, Pozsonyban és Kassán voltak. Az erdélyi helyőrségi tüzérigazgatóság székhelye Kolozsváron működött.

A tábori tüzérségnél 3, 6, 12, 18 fontos gyalog-, 6 fontos lovas- és röppentyű-ütegeket rendszeresítettek. A legelterjedtebb a 6 fontos gyalogüteg volt, amely négy 6 fontos ágyúból és két 7 fontos tarackból állt. Az üteg személyi állománya egyrészt tüzérekből, másrészt szekereszekből állt. A parancsnokon kívül egy tűzmester, négy tizedes, valamint hatvan bombász és tüzér, illetve egy tisztiszolga képviselte az ágyúk kezelőszemélyzetét. A szekereszeket egy őrmester vezette. Alárendeltségébe tartozott három tizedes vagy altizedes, harminckilenc közlegény, két kovács és egy nyerges katona. A hat lövegen kívül hat löszeres kocsi, egy kovácsműhely kocsi, két poggyászkocsi, két takarmányos szekér, illetve egy további fedeles kocsi tartozott az üteghez. A lövegeket és a löszerkocsikat négy-négy ló húzta, ezen kívül még további harmincegy ló volt az ütegnél rendszeresítve. Az üteg löszerkészletét a löszerkocsikon tárolták. A tüzérek a lövegeket általában gyalogosan kísérték, csak szükség esetén ültek fel a kocsikra. Erre az időszakra

²³ ÖStA KA HKR PROT 1839. B.3954. (Dr. Lázár Balázs bécsi levéltári delegátus szíves közlése.)

már elavultnak számított a 3 fontos löveg, így az ilyen űrméretű üteg összeállítása korszakunkban elsősorban a határőrezredéknél volt jellemző. Az ütegek másik jelentős csoportját a lovasütegek képezték. Mivel minden tüzérnek saját lova volt, és több lovat fogtak a lövegek elé is, a tüzérségnek ez a fajtája az adott kor körülményeihez képest rendkívül mozgékonyvá vált. Ezek az ütegek elsősorban a lovaságot támogatták, de gyorsabban közelebb tudtak kerülni az ellenség harcrendjéhez is, így hatásosabban tevékenykedhettek, mint a gyalogos ütegek.²⁴

A törzslapból a személyes adatokon kívül megtudhatjuk Gábor Áron katonai szolgálatának pontos adatait. Nagyon érdekes, hogy foglalkozás nélkülüként szerepeltetik, holott egy 1837-ből származó nyugta szerint ekkor már asztalosként dolgozott. 1837-ben Gyulaféhérváron átképezték tüzérré, s így Gábor Áron átkerült a határőr tüzérség állományába. 1840-ben áthelyezték az 5. tüzérezredhez, ahol mindvégig alágyúsként szolgált. Az alágyúsok – vagy másodosztályú ágyúsok –, a tüzérségnél szolgáló, káplári rangban lévő önkéntesek voltak. A korabeli szaknyelvben töltőkezelőnek is hívták őket, ami arra utal, hogy a tüzérek mellett a lövegek kiszolgálásában vettek részt. Gábor Áron alágyúsként a tüzérség állományában a hierarchia legvégén szolgált. Azonban figyelembe kell vennünk, hogy az 1837-ben Gyulaféhérváron kapott négyhetes kiképzés ellenére még újoncnak számított. Ugyanakkor az 5. tüzérezred állományában lehetősége volt elsajátítani az ágyúk kezelésének fortélyait. Ez annyira jól sikerült, hogy Turóczy Mózes visszaemlékezése szerint Gábor Áron 1848. november végén az első hatfontos ágyúk próbájánál bebizonyította, hogy „merész” tüzér. Ez pedig a két és fél év aktív tüzéri szolgálat nélkül aligha sikerült volna.

A fenti kútfő alapján azt nem tudjuk megerősíteni, hogy Gábor Áron Pesten, az ezredtörzsnél szolgált volna, hiszen a regimentnek több helyen, például Gyulaféhérváron is állomásoztak századai, illetve azt sem, hogy ágyúöntödében dolgozott volna. Ezek a kérdések további kutatásokat igényelnek.²⁵ Jakab Elek szerint Gábor Áron az ezredtörzsnél Pesten történt szolgálata alatt sajátította el a német nyelv használatát, valamint a technikai és vegyszeti ismereteit is. Véleménye szerint itt szerezhette be azt a tüzérségi szakkönyvet, amelyet 1848–49-ben az ágyúöntésnél használt.²⁶ Az utóbbi állításnak azonban ellentmond Móricz Dénes szabadságharc alatti honvéd őrnagynak a visszaemlékezése. Móricz 1848 előtt a kézdivásárhelyi katonai nevelőintézet tanára volt, és közlése szerint a hivatkozott kézikönyvet ő adta Gábor Áronnak 1848 novemberében.²⁷

Az 5. tüzérezred állományából Gábor Áron 1842 október végén tért vissza a háromszéki határőrezredhez. Jakab Elek szerint ennek az volt az oka, hogy a császári-királyi tüzér testülethez (Bomberdier Corps) végül nem vették fel. Szerinte Gábor

²⁴ CSIKÁNY 2000, 6–24.

²⁵ SÜLI 2015, 22.

²⁶ JAKAB 1880, 504. A könyv címe: *Handbuch für k.k. österreichische Artillerie-Offiziere* etc. (Karl Freiherrn von SMOLA et alii. Wien, 1839.)

²⁷ SÜLI 2017/a, 17.

Áron a testvére, Imre helyett is teljesített szolgálatot.²⁸ Az utóbbi megállapítást Imreh István így értékelte: „A katonai műszaki tudományokba való behatolás e kísérletéről Jakab Elek a következőket mondja el visszaemlékezéseiben. Ő is úgy tudja, hogy századából sikerült Gábor Áronnak a tüzérséget tanulókhoz eljutnia. Új és egyben az eddigieknek ellentmondó viszont az a közlése, hogy »1840-ben ismét szolgálatra jelentkezett, de most Pestre a cs. kir. 5-ik tüzérezredhez. Itt bő alkalma nyílt a német nyelv teljes megtanulására, vegyészeti, technikai s tüzérségi ismeretei gyarapítására; úgy látszik, ekkor szerezte meg ezen szakművet, melyet haláláig kézikönyvül használt (Handbuch für k.k. österreichische Artillerie-Offiziere stb. Karl Freiherrn von Smola stb. Wien, 1839); a benne levő jegyzetek mutatják, mily talpraesetten fordították ő és társai a legnehezebb német műszavakat. Két évet töltött itt, s 1842-ben, október 14-én visszament szülőföldjére, miután azon kívánságát, hogy cs. kir. tüzér hadtesthez (Bombardier-Corps) fölvétessék, el nem érthette; most öccse, Gábor Imre helyett soroztatta be magát s szolgált 1845-ig mint főkaplár.«²⁹ Majd a leírtakhoz Imreh István lábjegyzetben az alábbiakat fűzte: „Nagyjából hasonló adatokat közöl Bakk Endre. Szerinte 1839-ig a határőrség keretében teljesít szolgálatot, majd »hazamegy«; egy év múlva jelentkezik a pesti tüzérezredhez, és »Egy év múlva, immár harmadszor öccse helyett, újra fölcsapott tüzérnek, s egész 1845-ig maradtott a tüzérségnél.« (KvÁLvt. Ereklje-Múzeum lvt. Emlékiratok 12. sz. *Háromszék az 1848–49-iki szabadságharc alatt*. 1894.) Mindenekelőtt az a felfogás okozhat zavart, hogy a székely határőrkatonákról is a másutt szokásos bevonulást és leszerelést tételezik fel. Nehéz elhinni azt is, hogy a testvér, Imre helyett a tüzérekhez állhasson be Gábor Áron, hiszen az öccsnek a berecki gyalogszáznál van már hosszú évek óta fennálló szolgálati kötelezettsége. 1843-ban különben éppen mentességért küzd Gábor Imre, és sikerrel. Az 1837-es, az 1839-es, valamint az 1845-ös esztendőkből több Gábor Áronra, az asztalosra vonatkozó feljegyzés, nyugta került elő, amelyek azt bizonyítják, hogy állandó távollétéről nem lehet szó – de az adatok a tüzérségnél való kísérletezést sem zárják ki. További kutatást érdemlő kérdések ezek.»³⁰

1848 augusztusában tűzvész pusztított Berecken, amelynek következtében az egész város leégett. Nyolc helybéli asszony az égő házakból kimenekítette férjeik fegyvereit és felszerelését. A bátor cselekedet megjutalmazását az ezredparancsnokság kezdeményezte az erdélyi főhadparancsnokságnál, amely továbbította azt az Udvari Haditanácshoz, amely jóváhagyta a kérést. Magára az ünnepségre november 13-án került sor, amelyre felsorakozott a 11. század teljes állománya. Az istentiszteleten Lázár Márton pap szónokolt, majd a század nevében Csepregi Demeter őrmester mondott köszönetet. Ezt követően a bákói kerület vezetője 300 véka törökbúzáat ajánlott fel a rászorulóknak. Majd Szentpáli István ezredes beszélt a 11. század állományához és sajnálkozását fejezte ki a tűzvész miatt. Az ünnepség így folytatódott: „Erre városi polgár és alpattantyús Gábor Áron a sorozatból kiállván, a nyolc asz-

²⁸ JAKAB 1880, 503–504.

²⁹ Gábor Áron alágyúsi beosztása a gyalogságnál tizedesi rendfokozatnak felelt meg, így visszatérése után a határőrezrednél is ezt a rendfokozatot viselte.

³⁰ IMREH 2017, 21.

szony nevében köszönetet mondott s egyszersmind a polgárságnak a nemes ezred iránti hálás érzelmét nyilvánítván, kérte, hogy hódolásukat felséges urunknak kijelenteni méltóztassék.³¹ Azaz Gábor Áront egy olyan katonának tekintették, akire a század felnézett és méltónak találták arra, hogy az egész állományt reprezentálja.

A mesterember

Imreh István Gábor Áron szűkebb pátriáját, Bereck életét és gazdasági helyzetét így jellemezte: „A városi jogállapot vázolója során már szólottunk arról, hogy ilyen körülmények között a szekeresség, a fuvarozás nagyon szükséges foglalatossággá vált. Még érdekesebb azonban, hogy ez a kis határszéli település éppen a 19. század első felében ipari termelésben is nekilendülést mutat. Valójában céhekkel teli kézműves góccá ekkor sem válik, de jövendőt ígérő csírák sarjadnak benne. A jegyzőkönyvekben különböző peres ügyek, közösségi gondok kapcsán mind gyakrabban szerepelnek a »Társaságok«, valójában a céhek. Berecken az 1848-as esztendő megelőző évtizedekben a szekereseké mellett a fazekasok, a csizmadiák, az asztalosok társaságát említik a leggyakrabban. Jellemző, hogy 1843-ban úgy döntenek: a helybéli tímárok gyengék lévén, idegeneket is bebocsátanak a városba; 1847-ben pedig már »tímár társaságról« írnak. A céh intézménye, a feudális kézműipar igazából akkor kezd itt fejlődésnek indulni és Berecknek valóságos városi jövendőt ígérni, amikor már más tőkés jellegű ipari formákat igényel a rohanó élet és az iparosodó világgal való versengés. Mégis figyelmet érdemlő ez a jelenség: hisz gazdasági lendületével az iparteremtés felé való tájékozódást jelzi.³²

Gábor Áron a polgári életben az asztalosmesterséget üzte, amely elsődleges megélhetési forrása volt. Egy 1837-ből származó nyugta szerint a határőrszolgálat ellátása mellett is rendszeresen végzett asztalos munkát. Ekkor Finta Mózes lányának, a néhai Finta János özvegyének 8 forintért készített koporsót és keresztfát.³³ 1839-ben őrmesterének készít íróasztalt és „kasztent”, Berecknek pedig istállót épít. 1845-ben a templomi kegytárgyak számára készít szekrényt öt forintért.³⁴ 1845-ben a szülővárosában a kántori házat tervezi, „tékát” fest, és szárazmalmot épít. A visszaemlékezők szerint Moldvában is dolgozott.³⁵ Az otthoniak sokszor „asztalosnak” címzik, amelyhez később a „mester” titulus járult. 1847-ben a kantai lakos Jancsó Elemérnél kapott szállást. Főbérője „Kirilovits Sigmond alias Aradi” segélyezésére 25 forintot kért tőle kölcsön. Mivel a mestertársa segélyezésére adott pénzt a rászoruló nem kapta meg, Gábor Áron jogorvoslatot kért az ezredparancsnokságtól.³⁶

1848-ban Elekes István gelencei plébános számára dolgozott. A megrendelést a legnagyobb precizséggel kívánta elvégezni, amelyet az alábbi sorok reprezentál-

³¹ *Erdélyi Híradó* 13/89. 1842, 599.

³² IMREH 2017, 24.

³³ SÜLI 2014/a, 340.

³⁴ SÁVAI 1997, I. 485.

³⁵ IMREH 2017, 24–25.

³⁶ IMREH 2017, 25.

nak: „Írószekrényünk tető nélkült kész. Övedző párkány és dísz adó fehér zsinorozatokkal szegésekkel ellátva. Felső részünk lévén kéz közt, melynek 8 fiokotskai eger bogokkal lesznek készülendők. Továbbá megmutatni a kis asztalt Atyasád ittlétekor elfeledtem vala. Ez ugyan fenyőből van, de én egyet gondoltam, azt t.i. minthogy az innen kapandó munkák (nem magam dicséretére hozom fel) csinosak, sikárlásaikban is tiszták, jó volna az asztalkát is ily módon készítenedőnek parancsolni. Azaz közepe egy singni négyszögben tiszta egerbogloból, fehér zsinórral övedzve. E körül az araszni ráma juhar, kőris, vagy cseresznye fából, vagy pedig- len egész tiszta fenyőből is – kívánat szerint – minden nemű fám vagyon.

A vendég ágyfák ezüst fény mázzal festve is elmehetnek ugyan, de a kanapéj és a simla 4 székek valami formázatlanságot mutatandnak, azért így gondoltam, hogy azon 4 politurozott kőris faszékek formájára, mivel ezeknek úri állás adatott, készülnének azok is, csak festve. Valamint a kanapéj is jobb módosítással, vagy éppen egy nemigen munkás pamlaggá változtatni.

Ha pedig a kanapéj úgy mint van, az asztalka és a 4 szimpla székek a parancsolt színökben jelenni készségekben lesznek maradandók, úgy rövid időn ott termék mindent kézhez adandó.” A tetemes költségek miatt – szabadkozva – előleget kért.³⁷

Végül a plébános május elsején 25 forint előleget biztosított számára. Ekkor már elkészült a kanapéval, a székeket és az asztalt pedig kifestette. Időközben újabb megrendelést kapott, az imetsfalvi plébánia számára is munkát vállalt, mivel „csak kétkezi munkám után élhetek.” A munkák költségvetését az alábbi táblázat mutatja³⁸:

Magam adtam előre	2.30.	Íróasztal	52.30.
Deszkák ára	10	két festett ágy	15.
azután adtam	2.30.	4 polituros szék	20
Februárban küldöttem	55	6 festett szék	18
Május 1 én	25	1 kanapé festve	7
–	–	6 srof karika	5.24.
–	95	–	117.54
–	–	–	95.
.	.	.	22.54.

Fentebb már utaltunk arra, hogy egyes visszaemlékezések szerint Moldvában is dolgozott. Bereck az Ojtozi szoros végpontjaként fontos gócpontja volt a Moldva felé irányuló kereskedelemnek. A kisváros lakói elsősorban fuvarozást, azaz szekerezést vállaltak.³⁹ Gábor László szerint Gábor Áron 1848 elejétől Moldvában dolgozott, Gorzafalván, egy Negroponte nevű bojárnál, ahol cséplőgépet javított. A „vész” híré-

³⁷ SÁVAI 1997, II. 515–516. (Gábor Áron levele Elekes István gelencei plébánoshoz. Bereck, 1848. február 13.)

³⁸ SÁVAI 1997, II. 517. (Gábor Áron levele Elekes István gelencei plébánoshoz. Bereck, 1848. május 1.)

³⁹ A témáról bővebben: IMREH 1987, 296–309.

re tért csak haza Bereckre. Közlésének azonban ellentmond, hogy levelei szerint Gábor Áron 1848 tavaszán Háromszéken volt, és a gelencei plébánia számára dolgozott.⁴⁰ Roediger Rudolf későbbi honvéd százados a visszaemlékezésében Gábor Áront „kis, barna, szikár” emberként jellemezte. Hadapród korában találkozott vele, és egy eszes, kiváló technikust ismert meg benne. Emlékei szerint Gábor Áron Berecknél és Márkosfalvánál száraz-, Albisnál pedig szélmalmost épített. Emellett egy személyszállító kocsit is tervezett, ami azonban kudarccal zárult.⁴¹ Jakab Elek szerint a kantai sörháznak épített szárazmalmost, emellett aratógépet készített, amely 12 ember munkáját könnyítette meg. 1838-ban faágyút, 1845-ben pedig egy kis rézmozsarát készített.⁴² Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Gábor László, Roediger Rudolf és Jakab Elek közléseit egykorú forrással megerősíteni nem tudjuk.

A magánélet és a család

Gábor Áron törzsgyökeres berecki székely családból származott. Édesapja, Gábor István a mezőváros főjegyzője volt, de gyalog határőr és földműves is egyben. A Gábor család 1812 óta mindig képviselve volt a város képviselőtestületében. Gábor Áron öccse, Gábor Imre 1843-ben mentesült a katonai szolgálat alól, majd a város főjegyzője lett, 1848-ban pedig az utolsó erdélyi rendi országgyűlésen a város követeként vett részt. Később a település polgármesteri feladatait látta el.

A család vagyona – mint a megélhetés elsődleges forrása – átlagosnak volt tekinthető. Erről egy 1843. december elsején készített kimutatás áll a rendelkezésünkre, amelyet a háromszéki határőrezred helyi százada készített. E szerint a városban lévő telkükön van két ház, egy csűr és két sertéspajta, melyeket 615 forintra értékelték. Továbbá volt a városban egy másik ház is, melynek értékét 100 forintra becsülték. Ezen kívül rendelkeztek 22 hold $\frac{1}{4}$ köből szántóval (17 darabban), ez 854 forintot ért. Emellett Lemhény határában volt kaszálójuk, 85 forint értékben. Az összvagyon így 1904 forint volt, melyet azonban 300 forint adóság terhelt.

Gábor Áronnak négy testvére volt: Imre, Dénes, Julianna és Anna.⁴³ Ismereteink szerint ő maga törvényes házasságot nem kötött, ugyanakkor volt egy élettársa, akitől 1849-ben fiúgyermek született. Őt Velcsuj Jusztinának hívták, s származását illetően megoszlottak a vélemények. Herepei János, a Székely Nemzeti Múzeum igazgatójának feljegyzései szerint Jusztina a sósmezői görögkeleti pópa lánya volt, tehát román származású.⁴⁴ Egyed Ákos szerint csángó felmenői voltak, mivel Bereck város anyakönyve szerint Jusztina vallása római katolikus volt.⁴⁵ Szerencsére rendelkezésre állnak az anyakönyvi adatai⁴⁶:

⁴⁰ GÁBOR 1885, 243.

⁴¹ ROEDIGER 1871, 364.

⁴² JAKAB 1880, 503–505.

⁴³ IMREH 2017, 15.

⁴⁴ Demeter Lajos sepsiszentgyörgyi helytörténész szíves közlése.

⁴⁵ EGYED 2008, 164.

⁴⁶ Internet: csaladfakutatas.esy.es (utolsó letöltés: 2019. január 10.)

Születés éve	1824
Apja neve	Niszulany Velcsuj
Anyja neve	Nagy Mária

E szerint édesapja román származású volt, míg édesanyja magyar, feltehetőleg csángó. Jusztina tehát az édesanyja vallását követte. Nemzeti hovatartozását tehát pontosan nem tudjuk meghatározni, azonban figyelembe kell venni, hogy az 1874-ben 50 évesen elhunyt Jusztina mindvégig Háromszéken élt, 1856-ban újraházasodott a berecki Istók Andrással. Mind a házassága, mind a temetése római katolikus szertartás szerint történt. Arról, hogy pontosan mikor lett Jusztina Gábor Áron élettársa, nem rendelkezünk adatokkal. Nagy Sándor a *Háromszék önvédelmi harca 1848–49* című művében említi egy olyan Gábor Áron-levelet, amelyet 1847. július 15-én írt Bereckről. Szabó Sámuel kolozsvári egyetemi tanár a közléshez az alábbi megjegyzést fűzte: „Megjelent az »Élet és Irodalom« cz.⁴⁷ heti közlöny 1884. márczius 2-iki 10-ik, számában. Eredetijét Nagy Sándor oly feltétel alatt küldötte volt a szerkesztőséghez, hogy juttassa az Erdélyi Múzeum kézirat tárába. Kerestük, hogy hű mását készíttessük, de nem találtuk meg. (Ott kell lenni, hivatkozom Hegedűs István bpesti egyetemi tanárra, kinek kezei közé küldöttem az eredeti levél kéziratát. N S⁴⁸.) Ezen levél tudunkra egyetlen terjedelmesebb Gábor Áron kezével írott és reánk maradt emlék; Czimzése: »tiszteletes Sz. Demeter Dávid lelkész urnák tisztelettel«, Szemerján. A helyesírási sajátságokat az »Élet és Irodalom« állítólag híven megtartotta; mi az ő hitelére támaszkodva közöljük. Sz. S.⁴⁹»

A forrással szemben azonban több kétely is felmerült. Egyrészt a szépirodalmi stílus, a barokkos körmondatok – Gábor Áron későbbi leveleinek tükrében – kissé furcsának tűnnek. Másrészt a címzés Sz. Demeter Dávid lelkésznek szól. Az Sz. Szemerjára utal, azonban a Sepsiszentgyörggyel összenőtt falu református volt. Csakhogy itt a lelkész 1828 decemberétől 1871-ig Demes Mózes volt.⁵⁰ Az *Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek* 20. kiadványában szerepel egy Demeter Dávid lelkész, de csak az előneve szemerjai, ő már étfalvi származású. Ő 1794–1799 között Gidófalván tanított, 1799–1800 között Sepsimagyaróson lelképásztor, 1808 előtt Bodolán, 1808–1817 között Kököson, 1817. április 28-tól 1832-ig pedig Kálnokon szolgált, majd 1834-től 1852-ig újból Bodolán.⁵¹ Az sem világos, hogy a levélben milyen válóperről van szó, mert tudomásunk szerint Gábor Áron korábban nem volt házas. Ráadásul Gábor Áron katolikus volt, így furcsának tűnik, hogy református lelkésztől kért volna segítséget a válóperéhez.

⁴⁷ Című.

⁴⁸ Nagy Sándor.

⁴⁹ NAGY 1895. XCI–XCIV.

⁵⁰ Demeter Lajos szíves közlése.

⁵¹ TÓTH 2013, 89.

Összegzés

Gábor Áron életrajzának megírása abból a szempontból nem hálás feladat, hogy a személyét övező és a köztudatba mélyen gyökeret vert legenda revíziója még a történész szakma művelőiből is néha ellenérzéseket vált ki. A nehézségeket Böződi György, a 20. századi neves székely író és történész a halála előtti interjújában így foglalta össze: „Tovább kutattam Gábor Áron után s olyan adatokra bukkantam, amelyek egészen más színben mutatják, mint ahogy a köztudatban élt. Idevágó dolgozataimban ezeknek az adatoknak csak egy töredékét közöltem. Például a közhittel ellentétben ágyút már Gábor Áron előtt is öntöttek a Székelyföldön, sőt Háromszéken is; a ledöndült székely harangok nagy része sohasem került beolvasztásra, 1849-ben sértetlenül visszaadták őket a templomoknak, az ágyúöntéshez elsősorban a balánbányai vasércet⁵² használták fel; a rakétagyártásban és a lyukasöntésben Gábor Áronnak nem volt akkora szerepe, mint ahogy azt eddig vélték.”⁵³

Jelen dolgozatunkban Gábor Áron életpályájának korai szakaszát kívántuk felvázolni az újabb kutatások tükrében. Kétségtelen tény, hogy a legenda minden elemét nem tudtuk megerősíteni. Ennek oka a forráshiány. Ugyanakkor úgy véljük, hogy mind a katonai szolgálatáról s a hivatásáról, mind a magánéletről számos új adatot és szempontot sikerült fellelni, amelyek hozzájárulhatnak egy reálisabb Gábor Áron életrajz elkészítéséhez.

BIBLIOGRÁFIA

CSIKÁNY 2000

CSIKÁNY Tamás: *Honvédtüzérség az 1848–49-es szabadságharcban*. Budapest, 2000.

DEMETER 1868

DEMETER Sándor: Gábor Áron Rákosnál. (1848. decz. 13.) *Vasárnapi Újság* 15/5. 1868, 51.

DEMETER 1868/a

DEMETER Sándor: Visszaemlékezések Gábor Áronra. Gábor Áron Hídvég-nél. *Székely Közlöny* 2/25. 1868, 200. és 2/26. 1868, 212.

EGYED 2008

EGYED Ákos: *Háromszék 1848–1849. Forradalom, szabadságharc*. Harmadik, bővített kiadás. Sepsiszentgyörgy, 2008.

⁵² Az utóbbi elírás lehet. Balánbányáról rezet, míg Bodvajról vasat szállítottak Kézdivásárhelyre. Mindkét bányüzem a Bodor Ferenc vezette Csíkszentdomokosi Rézbánya Hivatalhoz tartozott.

⁵³ GÁLFALVI 1990, 12–13.

Erdélyi Híradó

Erdélyi Híradó, 1848. május 16-ig. (Szerk. MÉHES Sámuel. Kolozsvár.)

Esti Lapok

Esti Lapok 20. 1849. március 17. (Szerk. JÓKAI Mór. Debrecen.)

GÁBOR 1885

Dr. GÁBOR László: Gábor Áron (1814–1849). *Bányászati és Kohászati Lapok. Öntöde* 36/11. 1885, 241–248.

GÁLFALVI 1990

GÁLFALVI György: Bözödi György galibái. In: BÖZÖDI György: *Halottvilágítás. Novellák*. Bukarest, 1990, 5–15.

IMREH 1987

IMREH István: A bereckiek moldvai kapcsolatairól a XIX. század első felében. In: IMREH István: *Székelyek a múltó időben*. Budapest, 1987, 296–309.

IMREH 2017

IMREH István: Gábor Áron útban a forradalom felé. In: *Ágyúba öntött harangok. Tanulmányok Gábor Áron születésének 200. évfordulójára*. Szerk. HERMANN Róbert–BENKŐ Levente. Barót–Sepsiszentgyörgy, 2017, 11–31.

JAKAB 1880

JAKAB Elek: *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések*. Budapest, 1880.

JÓKAI 1988

JÓKAI Mór: *Csataképek a magyar szabadságharcból*. Budapest, 1988. (Híres Könyvek)

LÁSZLÓ 1868

LÁSZLÓ Zsigmond: Egy pár megjegyzés „Gábor Áron Rákosnál” (1848. decemb. 13.) című közleményére. *Vasárnapi Újság* 15/12. 1868, 138–139.

NAGY 1895

NAGY Sándor: *Háromszék önvédelmi harca 1848–49*. Kolozsvár, 1895.

ORBÁN 1869.

ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása*. III. Háromszék, 1869.

ROEDIGER 1871

ROEDIGER Rudolf: Adatok Gábor Áron életrajzához. *Nemere* 1/92. 1871, 364–365. és 1/93. 1871, 369–370.

SÁVAI 1997

A Székelyföldi Katolikus Plébániák Levéltára. I–II. (Dokumentumok a csíksomlyói és a kantai iskola történetéhez.) Szerk. SÁVAI János. Szeged, 1997.

SEMSEY 1883

[SEMSEY Tamás]: Az első székely ágyú. *Nemere* 13/25. 1883, 97–98.

SÜLI 2014

SÜLI Attila: Források Háromszék hadiiparának történetéhez (1848–1849). In: *Ágyúba öntött harangok. Tanulmányok Gábor Áron születésének 200. évfordulójára*. Szerk. HERMANN Róbert–BENKŐ Levente. Barót–Sepsiszentgyörgy, 2014, 308–339.

SÜLI 2014/a

SÜLI Attila: Források Gábor Áron életének, működésének és kultuszának történetéhez. In: *Ágyúba öntött harangok. Tanulmányok Gábor Áron születésének 200. évfordulójára*. Szerk. HERMANN Róbert–BENKŐ Levente. Barót–Sepsiszentgyörgy, 2014, 340–405.

SÜLI 2015

SÜLI Attila: Újabb adatok Gábor Áron életrajzához. *Művelődés* 68/11. 2015, 20–22.

SÜLI 2017

SÜLI Attila: Böződi György dilemmái, avagy a Gábor Áron portré nehézségei: Böződi György emlékére, aki egész életében „Gábor Áron hűséges árnyéka” volt. *Irodalmi Magazin* 1. 2017, 112–114.

SÜLI 2017/a

SÜLI Attila: Móricz Sándor ezredes 1848–49-es tevékenységéről. *Művelődés* 70/7. 2017, 16–18.

Székely Nemzet

Székely Nemzet. Politikai, társadalmi és közgazdasági lap, 1882–1906. (Szerk. MÁLIK József. Sepsiszentgyörgy.)

TÓTH 2013

TÓTH Levente: *A Sepsi Református Egyházmegye történeti névtára 1900-ig*. Budapest, 2013, 89.

ÖSTA KA HKR Prot

Österreichisches Staatarchiv, Kriegsarchiv, Protokollen des Wiener Hofkriegsrates